

INTRODUCCIÓ

El 2017, les institucions polítiques i la societat civil de Catalunya celebren l'Any Puig i Cadafalch, que commemora alhora el cent cinquantè aniversari del naixement de l'arquitecte, historiador de l'art i polític Josep Puig i Cadafalch, i el centenari de la seva elecció de president de la Mancomunitat de Catalunya, en la qual va substituir el seu correligionari Enric Prat de la Riba.

Com és prou sabut, Puig i Cadafalch fou un personatge decisiu de l'Institut d'Estudis Catalans. En formà part des del començament, en la seva condició d'arqueòleg i d'historiador de l'art; en presidí la Secció Històrico-Arqueològica molt aviat, i hi publicà alguns dels seus llibres més importants. En acabar la Guerra Civil, la seva actuació a l'Institut fou encara més destacada: es decidí a reprendre les activitats de la corporació d'una manera poc o molt clandestina i assumí el risc d'exercir-ne la presidència en uns moments molt difícils (president únic entre el 1942 i el 1950, i president de torn des del 1950 fins al 1956, poc abans de la seva mort).¹ Tingué també una intervenció decisiva en la fundació de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut, que començà oficialment les seves activitats el 1946. Puig, per raons personals, va rebutjar la proposta d'ésser-ne el primer president, però va donar tota mena de suport a aquesta Societat, que obria les portes a joves i no tan joves historiadors, a través de les seccions d'Història, de Llengua i Literatura i d'Arqueologia i Art, fins al punt que oferí generosament la seva casa particular, al carrer de Provença, per fer-hi una bona part de les reunions de la nova Societat.²

No és estrany, doncs, que Puig esdevingués president d'honor de la Societat Catalana d'Estudis Històrics, juntament amb Pompeu Fabra, aleshores

1. Vegeu Albert BALCELLS *et al.*, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002-2007, 2 v., i altres treballs posteriors de Balcells, algun en curs de publicació.

2. Vegeu Gaspar FELIU, «Els primers temps de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», a Antoni ROCA (ed.), *L'aportació cultural i científica de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-1997)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2001, p. 27-39.

exiliat a Prada, ni és estrany que el factòtum de la Societat, Ramon Aramon i Serra —secretari general de l'Institut d'Estudis Catalans i membre de la seva Secció Filològica, que era president de la Societat i que hi exercia alhora de delegat de l'Institut—, tingués la iniciativa de dedicar-li una miscel·lània d'homenatge, com ja havia intentat de fer-ho amb Pompeu Fabra —tot i que, a causa de les vicissituds de la guerra, l'empresa fou enllestida per Joan Coromines des d'Amèrica del Sud— i com ho faria més endavant amb Fabra mateix, amb Lluís Nicolau d'Olwer i amb Jordi Rubió i Balaguer.

El 17 d'octubre de 1947, Puig complia vuitanta anys i Aramon ho aprofità per organitzar una jornada en honor seu al cap de pocs dies, el 9 de novembre.³ No s'acomentà, però, només amb aquest acte. Com escrivia Aramon mateix: «Un homenatge a un mestre del valer científic i de la categoria internacional d'En Puig i Cadafalch [...] no podia quedar reduït a una simple reunió acadèmica, ans necessitava que es concretés materialment *ad perpetuam rei memoriam*». Durant la mateixa jornada d'homenatge, doncs, Aramon «anunciava el projecte, aleshores ja en via de realitzar-se, d'un recull d'estudis d'arqueologia, d'història de l'art i d'història que perpetués el nom de l'il·lustre investigador català, la qual es publicaria sota el patronatge d'un Comitè d'Honor format pels següents eminents estudiosos —tots ells membres numeraris, adjunts o corresponents de l'Institut—: A. Duran i Sanpere (Barcelona), Jordi Rubió (Barcelona), P. Bosch i Gimpera (París), Abat Dom Anselm M. Albareda (Ciutat del Vaticà), Jurgis Baltrusaitis [*sic*] (París), Walter S. Cook (Nova York), R. Filangieri di Candida (Nàpols), Pierre Lavedan (París), Wilhelm Neuss (Bonn) i Chandler R. Post (Cambridge, Mass.)».⁴

Al costat d'aquest comitè de luxe —que havia estat possible de «reclutar» tot just quan s'acabava la Segona Guerra Mundial, que havia enfrontat pobles d'Europa i de la resta del món—, hi havia un comitè executiu més petit, format per Aramon, per Josep de C. Serra i Ràfols (vicepresident de la Societat Catalana d'Estudis Històrics), per Ricard Albert i Llauro (secretari de la Societat) i per Miquel Coll i Alentorn (secretari adjunt de la Societat).⁵ Ens consta

3. Vegeu R[amon] A[RAMON] i S[ERRA], «Homenatge a Josep Puig i Cadafalch», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, I (1952), p. 79. Una part dels textos que foren llegits durant aquest homenatge es conserven a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans i seran publicats pròximament. L'homenatge, segons el *Dietari* manuscrit de Josep M. López-Picó, es va celebrar a l'Institut Francès de Barcelona. Abans, el 25 d'octubre, segons el mateix *Dietari*, hi hagué sessió plenària de l'Institut d'Estudis Catalans a casa de Puig, amb «commemoració íntima de la seva vuitantena».

4. R[amon] A[RAMON] i S[ERRA], «Homenatge a Josep Puig i Cadafalch», p. 79.

5. Aquesta llista apareix al començament del primer volum de la *Miscel·lània Puig i Cadafalch: Recull d'estudis d'arqueologia, d'història de l'art i d'història oferts a Josep Puig i Cadafalch per la Societat Catalana d'Estudis Històrics, filial de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Ca-

que es van fer butlletes en català i en espanyol a fi d'obtenir subscriptors per a la miscel·lània, que arribaren no solament de Catalunya, sinó també de Madrid i de València.⁶

El primer volum de la *Miscel·lània Puig i Cadafalch* es va fer guiar: en lloc de sortir el 1947, no va aparèixer fins al final del 1951, amb data 1947-1951 i amb un colofó que indicava que havia estat acabat d'imprimir a la Casa de Caritat de Barcelona el 17 d'octubre de 1951, el mateix dia que Puig complia els vuitanta-quatre anys. No duia cap pròleg i anava dedicat, lacònicament, «A Josep Puig i Cadafalch, mestre de l'arqueologia catalana, en el vuitantè aniversari de la seva naixença». No tenim cap notícia que se'n parlés a la premsa. Els temps no eren gens propicis per a la cultura catalana i era el moment de treballar en silenci i sense defallir, tot esperant èpoques millors. De fet, no se'n van fer ressò ni tan sols Maurici Serrahima als seus exuberants apunts, ni Josep M. López-Picó al seu detalladíssim dietari personal.

L'única referència que n'he trobat és la breu crònica ja esmentada del promotor de la iniciativa, Ramon Aramon i Serra, que justifica el retard de la publicació i els motius que el dugueren a optar per la divisió de l'obra en dos volums: «El primer volum de la miscel·lània», diu, «pogué sortir a llum a finals de 1951. Llarg fou el temps d'elaboració i diversos els canvis que calgué introduir en la seva estructura. Les dificultats de relació internacional en els moments que l'obra fou planejada i les estretors en què han de moure's les nostres empreses culturals no permeteren de donar-hi cabuda a tots els erudits que en temps normals hi haurien figurat i que el nostre gran arqueòleg mereixia; la gran aflluència de treballs, malgrat tot, obligà a doblar el nombre de pàgines previstes, a acceptar una gran quantitat de gravats i a fer dos volums en lloc del volum únic que havia estat projectat. El primer volum de la "Miscel·lània Puig i Cadafalch" conté, així, quaranta-un treballs, ultra la bibliografia de l'homenatjat.⁷ Entre els noms dels col·laboradors esmentem, per no citar sinó els de fora Catalunya, els de Paul Deschamps (París), Riccardo Filangieri di Candida (Nàpols), Walter S. Cook (Nova York), A. Jeanroy (Saint-Jean), Marcel Aubert (París), Augustin Fliche (Montpeller), J. J. A. Bertrand (Carcassona), Giovanni M. Bertini (Torí), Chandler R. Post (Cambridge, Mass.), Wilhelm Neuss (Bonn), Constantin Marinescu (París), J. L. H. Muller (París) i Paul Goubert (Roma)».⁸

talans, 1947-1951, p. XII. El comitè d'honor també hi consta, a la pàgina anterior, amb el nom complet dels seus components.

6. Cf. Gaspar FELIU, «Els primers temps de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», p. 30.

7. Aquesta bibliografia, volgutament selectiva i limitada als temes de la miscel·lània, fou recollida per les bibliotecàries Rosa Leveroni i M. Montserrat Martí.

8. R[amon] A[RAMON] I S[ERRA], «Homenatge a Josep Puig i Cadafalch», p. 79-80.

Tot seguit, Aramon fa constar que el 23 de desembre de 1951, «també privadament,⁹ tingué lloc la presentació del volum a En Puig i Cadafalch; amb aquest motiu pronunciaren breus parlaments R. Aramon i Serra, President del Comitè Executiu de l'Homenatge; A. Duran i Sanpere, President del Comitè d'Honor; P. Deffontaines, en nom dels col·laboradors estrangers;¹⁰ C. Riba, President de torn de l'Institut, i l'homenatjat. R. Albert i Llauró, Secretari del Comitè Executiu, donà compte de les nombroses adhesions i telegrams rebuts, entre els quals cal destacar els dels Presidents de l'Acadèmia Pontifícia d'Arqueologia (Ciutat del Vaticà), de l'Acadèmia de Belles Arts (Lisboa), de la Societat Arqueològica de Tolosa, de la Societat Nacional d'Antiquaris de França (París), del Comitè Internacional d'Història de l'Art, de l'Acadèmia d'Arqueologia, Lletres i Belles Arts (Nàpols), de la Societat Agrícola, Científica i Literària dels Pirineus Orientals (Perpinyà) i de la Secció rossellonesa de l'Institut d'Estudis Ligurs (Perpinyà); del Secretari executiu de l'Acadèmia Medieval d'Amèrica (Cambridge, Mass.); del Comissari general d'Excavacions Arqueològiques (Madrid), i dels Directors de l'Institut de Belles Arts (Nova York), de la Societat Francesa d'Arqueologia (París) i del Museu dels Monuments Francesos (París)».¹¹

La crònica d'Aramon acabava amb optimisme: «Confiem que el segon volum de la “Miscel·lània Puig i Cadafalch”, la impressió del qual es troba molt avançada, no haurà de fer-se esperar massa».¹² En realitat, aquest segon volum va romandre encallat —a causa de les dificultats econòmiques de l'Institut i de la manca de personal que pogués descarregar Aramon de la seva feina multiforme—¹³ i no veié mai la llum, tot i que és cert que es trobava en un estat molt avançat: a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans n'hi ha la major part d'articles paginats i corregits pels autors, i uns quants de mecanografiats, que per no sabem quina raó no devien haver estat duts encara a la impremta. De la

9. L'acte devia correspondre a l'homenatge a Puig celebrat a casa de l'arquitecte Lluís Bonet i Garí el 23 de desembre de 1951, esmentat sense més detalls per López-Picó, que no hi va assistir, però que hi va fer arribar una adhesió (Josep M. LÓPEZ-PICÓ, *Dietari 1947-51*, manuscrit 1465-V de la Biblioteca de Montserrat, f. 301r).

10. Pierre Deffontaines, aleshores director de l'Institut Francès de Barcelona, també col·laborava en aquest primer volum de la miscel·lània.

11. R[amon] A[RAMON] I S[ERRA], «Homenatge a Josep Puig i Cadafalch», p. 80.

12. R[amon] A[RAMON] I S[ERRA], «Homenatge a Josep Puig i Cadafalch», p. 80.

13. Per diverses circumstàncies, al llarg de tota la història de l'Institut hi ha hagut múltiples projectes que no han arribat a bon terme o que només hi han arribat d'una manera parcial, fins i tot quan —com en el cas de l'edició de les Cròniques catalanes— hi havia un mecenes tan generós com Rafael Patxot i Jubert. Aramon mateix no va poder enllestir els seus projectes d'edició dels cançoners catalans medievals, llevat del dels Masdovelles; ni tan sols el de l'Ateneu, que tenia en premsa i que acabà desfet a la impremta de Mallorca que n'havia enllestit una part.

INTRODUCCIÓ

mateixa manera que el primer volum de la *Miscel·lània Puig i Cadafalch* incloïa un bon nombre de treballs d'una remarcable qualitat —que anaven des dels col·laboradors estrangers que ja hem esmentat fins a grans estudiosos exiliats o residents als Països Catalans, com Lluís Nicolau d'Olwer, Agustí Duran i Sanpere, Jordi Rubió i Balaguer, Joaquim Carreras i Artau, Francesc de B. Moll, J. Ernest Martínez Ferrando, Ramon d'Abadal o Miquel Batllori, o bé a joves investigadors o bons aficionats a la història, com Lluís Faraudo de Saint-Germain, Miquel Oliva, Joan Mercader, Joan Vilà i Valentí, Miquel Tarradell o Miquel Coll i Alentorn—, el volum segon havia de contenir un bell conjunt de trenta-sis treballs en el qual no manquen noms prestigiosos una mica de tot arreu: Pere Bosch i Gimpera, Josep Colomines i Roca, Joan Coromines, Pierre Vilar i la seva muller Gabrielle P. Vilar-Berrogain, Marçal Olivari, Ferran Soldevila, Paul Aebischer, Josep de C. Serra i Ràfols, i tants altres, que el lector curiós trobarà al lloc corresponent, juntament amb el càrrec que ocupaven i el lloc on residien. Per la relació que tingueren amb l'Institut d'Estudis Catalans, no voldria oblidar els noms de dos monjos de Montserrat: Anselm M. Albareda, aleshores prefecte de la Biblioteca Vaticana i després cardenal, membre corresponent de l'Institut, i Anscari (Manuel) M. Mundó, que més endavant se secularitzà i esdevingué no solament gendre de Ramon Aramon i Serra, sinó també membre de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut, de la qual arribà a president. No puc deixar d'esmentar tampoc el nom de Julio Martínez Santa Olalla, aleshores falangista destacat i Comissari General d'Excavacions, molt influent en el règim franquista, ni el de Felip Mateu i Llopis, valencianista d'abans de la guerra que havia abraçat la causa de Franco i que durant molts anys fou director de la Biblioteca de Catalunya, anomenada Biblioteca Central.

L'anterior equip de Presidència de l'Institut d'Estudis Catalans —del qual es manté en aquests moments el president, Joandomènec Ros, i un vicepresident, Jaume de Puig, responsable de l'Arxiu de la casa— va prendre l'encertada decisió de celebrar l'Any Puig i Cadafalch amb l'exhumació d'aquest segon volum de la miscel·lània iniciada per Ramon Aramon i Serra. No cal dir que una bona part dels seus articles han estat superats en múltiples aspectes i alguns fins i tot havien estat publicats abans pels mateixos autors, cansats d'esperar o segurs que aquest volum ja no sortiria mai, però ha semblat millor de deixar-ho tot tal com estava, és a dir, de reproduir les paginades conservades —respectant-hi fins i tot les notes o les correccions a mà— i de no modificar els darrers treballs, que ha calgut maquetar a partir dels originals conservats a l'Arxiu de l'Institut. Tot plegat no solament és un homenatge que devíem

INTRODUCCIÓ

a Puig i Cadafalch, sinó un conjunt d'estudis que encara avui té un gran interès i que dóna una bona mostra de les relacions internacionals que mantenia l'Institut d'Estudis Catalans i de l'estat de la historiografia al nostre país a mitjan segle xx, en una època especialment complicada a causa de les dificultats de la postguerra i de la dura repressió del règim franquista contra la llengua i la cultura catalanes. Els índexs toponímic i antroponímic finals, dels quals ha tingut cura Jaume de Puig, contribuiran a un millor coneixement de les riqueses que atesora aquesta miscel·lània, acompanyada d'una abundosa il·lustració, que sovint ha calgut reconstruir amb molt esforç.

JOSEP MASSOT I MUNTANER
President de la Secció Històrico-Arqueològica de l'IEC